

Crna Gora i digitalizacija danas

Napredak, korišćenje u institucijama i ključni izazovi

Dokument je izrađen u okviru projektnih aktivnosti projekta „Zajedno za aktivno građanstvo i digitalnu inkluziju“, koji je realizovan uz podršku donatorske mreže i u partnerstvu NVU Građanski aktivizam, NVU ProAktiv Montenegro i NVU Bljesak.

Projekat je dio zajedničkih napora organizacija civilnog društva i donatora usmjerenih na jačanje aktivnog građanstva, digitalne inkluzije i participacije u savremenim društvenim procesima.

Sažetak

Ovaj dokument daje pregled trenutnog stanja digitalizacije u Crnoj Gori (2022-2025/26), sa fokusom na to koliko je digitalizacija odmakla i u kojoj mjeri se digitalne usluge i alati koriste u javnim institucijama. Analiza je zasnovana na javno dostupnim izvještajima međunarodnih organizacija i domaćih nevladinih organizacija, uz korišćenje komparativnih okvira (npr. EGDI, SIGMA Principi javne uprave, GovTech Maturity Index).

Nalazi ukazuju da Crna Gora ima solidnu institucionalnu i stratešku osnovu (strategije, portal eUprava, otvoreni podaci i pojedinačni sektorski sistemi), ali da je stvarna upotreba i 'transakciona' digitalizacija (od početka do kraja, bez papira) još uvijek neujednačena među organima i sektorima. Korisničko iskustvo, interoperabilnost registara i promjena organizacione kulture ostaju ključne tačke koje usporavaju digitalnu transformaciju.

Međunarodni indeksi pozicioniraju Crnu Goru u grupi zemalja sa relativno visokim nivoom razvoja e-uprave: prema UN EGDI (2024) Crna Gora je u grupi HEGDI sa vrijednošću 0.7211 i rangom 81. Istovremeno, evaluacije reforme javne uprave ukazuju na jaz između propisa/planova i operativne isporuke usluga građanima i privredi. Monitoring regionalne inicijative WeBER (Institut alternativa) ukazuje da je Crna Gora pretposljednja u regionu po digitalizaciji i pružanju usluga (36/100), uz značajan dio građana koji prijavljuje teškoće u pristupu e-uslugama.

Preporuke su usmjerene na: (1) ubrzanje interoperabilnosti i upravljanje podacima, (2) širenje upotrebe e-identiteta i e-potpisivanja u praksi, (3) jačanje dizajna usluga zasnovanog na potrebama korisnika, (4) mjerenje performansi e-usluga kroz obavezne indikatore i objavu rezultata, te (5) sistemsko jačanje kapaciteta (ljudi, procesi, javne nabavke i sajber bezbjednost).

1. Metodologija i obuhvat

Dokument je desk istraživanje: koristi sekundarne izvore, bez terenskog prikupljanja podataka. Fokus je na periodu 2022-2025/26, uz uključivanje starijih izvora kada su potrebni za kontekst (npr. razvoj portala, otvoreni podaci, digitalni identitet).

Izvori su grupisani u dvije kategorije: (a) međunarodne organizacije (UN DESA, Evropska komisija, OECD/SIGMA, Svjetska banka, UNDP, ITU, OGP), i (b) domaće NVO (primarno Institut alternativa kroz PAR Monitor i WeBER nalaze).

Analiza prati tri pitanja: (1) gdje je Crna Gora u odnosu na uporedive zemlje i standarde, (2) koliko su digitalne usluge i alati implementirani i korišćeni u institucijama, i (3) koji su sistemski 'uska grla' i prioriteti za naredne 2-3 godine.

2. Okvir: šta podrazumijevamo pod digitalizacijom javne uprave

Digitalizacija u ovom dokumentu obuhvata: (a) digitalne javne usluge (e-servisi) za građane i privredu, (b) digitalizovane interne procese (npr. elektronsko upravljanje dokumentima, e-nabavke, e-plaćanja), (c) infrastrukturu i registre (interoperabilnost i razmjena podataka), (d) digitalnu identifikaciju i povjerenje (eID, e-potpis), i (e) kapacitete i upravljanje (vještine, organizacija, pravila i sajber bezbjednost).

Važna razlika je između 'informativnih' usluga (objave informacija i obrazaca) i 'transakcionih' usluga (kompletan postupak onlajn, uključujući autentifikaciju, dostavljanje dokaza, plaćanje, donošenje rješenja i isporuku

rezultata). Evropska komisija u izvještaju o Crnoj Gori (2024) posebno naglašava potrebu za punim uvođenjem transakcionih e-usluga i elektronske razmjene podataka među institucijama.

Pored razvoja sistema, ključno je mjeriti upotrebu: broj aktivnih korisnika, broj transakcija, vrijeme obrade, stopu uspješnosti, kao i zadovoljstvo korisnika. UNDP-ova istraživanja zadovoljstva e-uslugama i potreba građana i biznisa nude korisnu osnovu za ovakvo mjerenje.

3. Gdje je Crna Gora u međunarodnim indeksima i evaluacijama

3.1 UN E-Government Development Index (EGDI)

Prema UN E-Government Survey (2024), Crna Gora ima EGDI vrijednost 0.7211 i rang 81, uz klasifikaciju u grupi HEGDI (High EGDI). EGDI kombinuje tri dimenzije: onlajn usluge, telekomunikacionu infrastrukturu i ljudski kapital, te je koristan kao komparativni signal ukupne spremnosti države za digitalnu upravu.

Indikator	Vrijednost	Napomena
EGDI (UN DESA, 2024)	0.7211	Rang 81; grupa HEGDI
LOSI Podgorica (UN DESA, 2024)	0.4479	Rang 85 (lokalne e-usluge)

3.2 OECD/SIGMA - Procjena javne uprave (2024)

OECD/SIGMA u izvještaju 'Public administration in Montenegro 2024' procjenjuje Crnu Goru prema Principima javne uprave, uključujući oblast 'Service delivery and digitalisation'.

Ovakva procjena je posebno vrijedna jer se fokusira na institucionalne mehanizme, kvalitet upravljanja i rezultate, a ne samo na postojanje platformi.

U praksi, nalazi SIGMA izvještaja (2024) tipično ukazuju na potrebu da se digitalizacija uklopi u širi okvir upravljanja kvalitetom usluga, standardizacije postupaka, kao i na jačanje koordinacije i praćenja učinka digitalnih usluga.

3.3 Evropska komisija - Izvještaj o Crnoj Gori (2024)

U izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori (2024), u dijelu reforme javne uprave, navodi se napredak poput operativnosti e-Payment portala u 2023. godini, ali i potreba za punim uvođenjem transakcionih e-usluga, elektronskom razmjenom podataka među institucijama i jačanjem interoperabilnosti, uključujući prekograničnu.

Komisija takođe ukazuje da se Crna Gora usklađuje sa Evropskim okvirom interoperabilnosti (EIF), ali da je u praksi potrebno značajno povećati interoperabilnost za prekogranične usluge.

3.4 ITU i infrastruktura digitalnog društva

ITU 'Digital Development Country Profile: Montenegro' (2023) daje pregled infrastrukture i indikatora pristupa i korišćenja ICT-a, kao osnove za digitalnu upravu i digitalnu ekonomiju. U izvještaju se ističu indikatori konektivnosti i trendovi, uz pozivanje na ITU bazu indikatora.

Svjetska banka (World Development Indicators) omogućava praćenje udjela stanovništva koje koristi internet (izvor: ITU). Iako sama stopa korišćenja interneta ne garantuje upotrebu e-usluga, ona je preduslov za šire usvajanje digitalnih servisa, posebno izvan urbanih centara.

4. Šta govore domaće NVO procjene: isporuka usluga i digitalizacija

4.1 Institut alternativa (PAR Monitor i WeBER)

Institut alternativa (IA) kroz PAR Monitor i regionalni WeBER okvir sistematski prati reformu javne uprave, uključujući pružanje usluga i digitalizaciju. IA izvještaj 'Pružanje usluga i digitalizacija - Crna Gora 2024/2025' daje nalaze i preporuke na osnovu višemjesečnog monitoringa.

Prema javno objavljenim rezultatima WeBER praćenja, Crna Gora je pretposljednja među šest zemalja Zapadnog Balkana u oblasti digitalizacije javne uprave i pružanja usluga (36 poena od 100), uz podatak da 37.5% ispitanika smatra da nije lako pristupiti elektronskim uslugama. Ovakav rezultat ukazuje na problem dostupnosti i upotrebljivosti e-usluga, a ne samo na njihovo formalno postojanje.

U istom okviru, IA naglašava da se problemi ponavljaju tokom više godina, što ukazuje da digitalizacija nije samo tehničko pitanje, već i pitanje upravljačke volje, kapaciteta, standardizacije procesa i međuinstitucionalne koordinacije.

5. Koliko se digitalizacija koristi u institucijama: ključni sistemi i prakse

5.1 Portal eUprava kao jedinstvena tačka pristupa

Portal eUprava je centralna onlajn platforma za pristup javnim uslugama i informacijama za građane i privredne subjekte.

Njegova uloga je da objedini e-usluge i standardizuje korisničko iskustvo, ali stvarni domet zavisi od toga koliko institucija integriše svoje usluge i koliko su usluge transakcione.

U praksi se često dešava da različiti organi imaju različit nivo digitalne zrelosti: neki postupci su u potpunosti digitalni, dok se drugi završavaju 'na papiru' ili zahtijevaju fizičko prisustvo zbog identifikacije, dostavljanja dokaza ili potpisa.

5.2 E-identitet (eID) i elektronsko potpisivanje

E-identitet i elektronsko potpisivanje su ključni za punu digitalizaciju. UNDP izvještaj o digitalizaciji javne uprave (istraživanje zadovoljstva, 2022) navodi da su institucije sprovodile kampanje promocije upotrebe elektronske lične karte (eID) i ulagale napore u uvođenje novih e-usluga.

Međutim, eID ima vrijednost samo ako ga institucije široko prihvataju kao standard za autentifikaciju i ako su postupci projektovani tako da se kompletiraju elektronski. U suprotnom, korisnici i dalje moraju da štampaju, ovjeravaju ili dolaze na šalter, što smanjuje povjerenje i motivaciju za korišćenje e-usluga.

5.3 E-plaćanja i integracija naknada

Elektronsko plaćanje administrativnih taksi i naknada često je 'posljednji kilometar' koji omogućava potpuno transakcione usluge. Evropska komisija (2024) navodi da je e-Payment portal postao potpuno operativan u 2023. godini, što je važan korak ka digitalnoj isporuci usluga.

Ipak, da bi e-plaćanja imala puni efekat, potrebno je da budu standardizovana i integrisana u što veći broj postupaka na eUpravi i u sektorskim sistemima (npr. porezi, dozvole, registracije).

5.4 Otvoreni podaci i transparentnost

Otvoreni podaci su važan segment digitalne transformacije jer omogućavaju ponovnu upotrebu podataka, povećavaju transparentnost i stvaraju uslove za inovacije. Vlada Crne Gore navodi da je na portalu otvorenih podataka objavljen određeni broj setova podataka od više institucija, uz mašinski čitljive formate i metapodatke.

OGP (Open Government Partnership) u rezultatima za Crnu Goru ukazuje da je upotreba portala za učešće javnosti i objavu konsultacija neravnomjerna među institucijama, što ukazuje na potrebu za jačanjem obaveznosti i kvaliteta digitalnih mehanizama participacije.

6. Presjek po sektorima: gdje je digitalizacija vidljivija, a gdje slabija

6.1 Obrazovanje i usluge upisa

UNDP (2024) navodi da je kroz program podrške digitalizaciji kreirano preko 45 novih e-usluga, uključujući usluge upisa u vrtiće, škole i univerzitete, uz veoma visoku stopu korišćenja u segmentu onlajn upisa na univerzitete (navodi se da je 90% studenata upis realizovalo onlajn nakon uvođenja usluge).

Ovaj primjer pokazuje da, kada je usluga jednostavna, dobro dizajnirana i kada institucije procesno prilagode svoje procedure, građani je masovno usvajaju. Takve prakse su model za širenje na druge sektore.

6.2 Pružanje opštih administrativnih usluga

U domenu opštih administrativnih usluga, ključan izazov je standardizacija i interoperabilnost. Evropska komisija (2024) i NIFO/Interoperable Europe dokument za Crnu Goru ukazuju na važnost usklađivanja sa EIF i jačanja elektronske razmjene podataka.

Bez interoperabilnosti registara i jasnih pravila razmjene podataka, institucije često traže od građana da dostavljaju dokumenta koja država već posjeduje. Time se gubi glavna korist digitalizacije - smanjenje administrativnog opterećenja i povećanje efikasnosti.

6.3 Privreda i digitalne usluge za preduzeća

Digitalizacija javne uprave je posebno važna za poslovno okruženje: registracije, dozvole, inspekcije, porezi i carine. Podaci MONSTAT-a o ICT upotrebi u preduzećima (2023) pokazuju da praktično sva anketirana preduzeća koriste internet u poslovanju, što sugeriše da 'potražnja' i digitalna spremnost biznisa postoje.

Iz tog razloga, prepreke za korišćenje e-usluga često nisu u digitalnim navikama privrede, već u nedovoljno digitalizovanim procedurama, fragmentaciji sistema i nepouzdanosti pojedinih elektronskih kanala.

6.4 Sajber bezbjednost i otpornost (lekcije iz incidenata)

Sajber bezbjednost je preduslov povjerenja u e-usluge. UNDP izvještaj o e-uslugama i potrebama (2024) uključuje i analizu uticaja sajber napada na korišćenje e-usluga, ukazujući da incidenti mogu značajno smanjiti povjerenje i privremeno preusmjeriti korisnike nazad na papirne kanale.

Zbog toga je važno da digitalizacija napreduje paralelno sa ulaganjem u bezbjednosne standarde, upravljanje rizicima, obuke zaposlenih i planove kontinuiteta poslovanja.

6.5 Zdravstvo i socijalna zaštita: digitalizacija sa najvećim potencijalom

Digitalizacija u zdravstvu i socijalnoj zaštiti tipično donosi najveće uštede vremena i smanjenje administrativnih grešaka, ali zahtijeva visoku zaštitu podataka. U Crnoj Gori se u praksi često uočava razlika između 'postojećih sistema' i stvarne integracije (npr. razmjena podataka između ustanova, naručivanje, uvid u status predmeta).

UNDP-ovi nalazi o zadovoljstvu e-uslugama (2022 i kasniji izvještaji) ukazuju da građani očekuju više e-usluga upravo u sektorima gdje imaju najčešću interakciju sa državom - obrazovanje, zdravstvo, lokalne usluge i razne potvrde. To implicira da digitalizacija treba da prati put 'životnih događaja' (npr. rođenje djeteta, liječenje, prijava prebivališta) umjesto fragmentacije po institucijama.

6.6 Pravosuđe i bezbjednost: digitalna infrastruktura i kapaciteti

Digitalizacija pravosuđa je važna za efikasnost i transparentnost, ali je često spora zbog kompleksnosti procesa i naslijeđene infrastrukture. Na portalu Vlade Crne Gore dostupan je dokument koji se odnosi na procjenu infrastrukture u pravosuđu (objavljen 2019), što potvrđuje da je tema dugoročno prepoznata kao prioritet.

U praksi, ključni pokazatelji napretka u ovom sektoru su: elektronsko upravljanje predmetima, elektronska komunikacija sa strankama i advokatima, digitalna arhiva i interoperabilnost sa drugim registrima (npr. matične evidencije, katastar).

6.7 Lokalni nivo: Podgorica i pokazatelji onlajn usluga (LOSI)

UN DESA prati i Local Online Service Index (LOSI), koji pokazuje razvoj e-usluga na lokalnom nivou. Za Podgoricu (2024) dostupni su podaci o LOSI vrijednosti i rang, što omogućava dodatni uvid u digitalizaciju na nivou grada.

Lokalne samouprave su često 'front-office' države: komunalne takse, urbanizam, potvrde i razne saglasnosti. Ako lokalne e-usluge nijesu jednostavne, građani će opšti utisak o digitalizaciji ocijeniti kao nizak, bez obzira na uspjehe na centralnom nivou.

6.8 GovTech perspektiva: fokus na sisteme, usluge, participaciju i enablere

Svjetska banka kroz GovTech Maturity Index (GTMI) mjeri četiri oblasti: osnovni sistemi države, isporuku usluga, angažman građana i 'enablere' (npr. pravni okvir, infrastruktura, vještine). Ovaj okvir je koristan za Crnu Goru jer pomaže da se digitalizacija sagleda kao skup povezanih kapaciteta, a ne kao niz izolovanih IT projekata.

GTMI izvještaji (2022; program GTMI i kasniji uvidi) ukazuju da je napredak globalno pozitivan ali neujednačen, te da zemlje najčešće zapinju na interoperabilnosti, kvalitetu podataka, promjeni procesa i mjeri upotrebe usluga - što se poklapa i sa nalazima za Crnu Goru iz EK/SIGMA i WeBER izvora.

7. Ključni sistemski izazovi koji usporavaju digitalizaciju

- Neujednačena implementacija među institucijama: dio organa napreduje brzo, dok drugi ostaju na nivou informativnih usluga (IA PAR Monitor, 2024/2025).
- Interoperabilnost i razmjena podataka: i dalje postoji oslanjanje na dostavljanje dokaza od strane građana; prekogranična interoperabilnost je posebno slaba (EK, 2024; NIFO, 2024).
- Dizajn usluga i korisničko iskustvo: značajan udio građana prijavljuje da e-uslugama nije lako pristupiti (WeBER/IA).
- Nedovoljno mjerenje performansi: fokus na 'broj usluga' bez obaveznog praćenja upotrebe, vremena obrade i zadovoljstva.
- Kapaciteti i promjena kulture: digitalizacija zahtijeva promjenu procesa i odgovornosti, a ne samo nabavku ICT rješenja.
- Sajber bezbjednost i povjerenje: incidenti mogu urušiti usvajanje e-usluga; potrebni su standardi i ulaganja.

8. Procjena digitalne zrelosti institucija: sinteza nalaza

Kombinovanjem međunarodnih i domaćih izvora, može se dati sljedeća sinteza: Crna Gora je postavila osnovne elemente digitalne države (centralni portal, strateški okvir, početne mehanizme eID i e-plaćanja, inicijative za otvorene podatke), ali se nalazi u fazi gdje je najveći izazov masovna, standardizovana primjena u svim organima i sektorima.

Najbolje rezultate daju usluge koje su visoko frekventne i jasno definisane (npr. upisi), dok su kompleksniji postupci (dozvole, složeni upravni postupci, koordinacija više organa) i dalje fragmentisani. Ovo je tipičan obrazac u zemljama koje prelaze iz faze 'digitalizacije obrazaca' u fazu 'digitalizacije procesa'.

U tom prelazu, ključni su: (1) interoperabilnost registara, (2) obavezni standardi za dizajn usluga, (3) upravljanje portfoliom e-usluga i mjerenje učinka, te (4) snažna centralna koordinacija sa jasnim mandatima i odgovornostima.

9. Preporuke za naredni period (2026-2028)

9.1 Prioriteti za Vladu i Ministarstvo javne uprave

- Interoperabilnost kao 'default': uspostaviti obavezna pravila da institucije razmjenjuju podatke elektronski, uz jasne registre, vlasništvo nad podacima i standarde kvaliteta.
- Transakcione usluge na eUpravi: svaku novu uslugu projektovati kao 'end-to-end' (autentifikacija, dokaz, plaćanje, rješenje, dostava), uz eliminaciju paralelnih papirnih koraka gdje god je moguće.
- Upravljanje učinkom: uvesti obavezan set KPI za svaku ključnu e-uslugu (broj transakcija, vrijeme obrade, stopa greške, NPS/zadovoljstvo) i objavljivati kvartalne izvještaje.
- Korisničko iskustvo: standardizovati dizajn (service design), testiranje sa korisnicima i pristupačnost, uz poseban fokus na ranjive grupe i digitalni jaz.
- Sajber otpornost: ulagati u procese (upravljanje incidentima, obuke, revizije), ne samo u opremu; integrisati bezbjednost u životni ciklus usluge.

9.2 Preporuke za institucije (resore i organe uprave)

- Digitalizovati interne tokove (DMS, e-arhiva) i standardizovati postupke prije 'izlaska' usluge na eUpravu.
- Imenovati vlasnike usluga (service owners) i timove za kvalitet usluge; odgovornost za učinak mora biti jasna.
- Uvesti obuku zaposlenih za rad u digitalnom okruženju i upravljanje promjenama, uz mentorski model za organe koji kasne.
- Sistematski prikupljati povratne informacije korisnika (onlajn ankete, fokus grupe, help-desk analitika) i koristiti ih za iterativna poboljšanja.

9.3 Predlog indikatora za praćenje napretka

Oblast	Indikator	Kako mjeriti
Upotreba e-usluga	Broj transakcija po usluzi mjesečno	Logovi portala i sektorskih sistema
Efikasnost	Prosječno vrijeme obrade	Od podnošenja do rješenja
Kvalitet	Stopa odbijanja / greške	Razlozi: dokument, identitet, sistem
Povjerenje	Zadovoljstvo korisnika (NPS/anketa)	Kratke ankete nakon usluge
Interoperabilnost	% postupaka bez dostavljanja dokaza	Audit uzorka slučajeva
Sajber bezbjednost	Vrijeme oporavka (RTO) nakon incidenta	Planovi kontinuiteta i testovi

10. Zaključak

Crna Gora je u proteklom periodu uspostavila značajne elemente digitalne javne uprave i bilježi primjere uspješne masovne upotrebe e-usluga (naročito u obrazovanju). Međutim, nalazi međunarodnih evaluacija i domaćih monitoringa ukazuju da je ukupni napredak i dalje neujednačen i spor u odnosu na potrebe građana i privrede.

Da bi se prešlo iz faze parcijalne digitalizacije u fazu digitalne transformacije, potrebno je da digitalni kanali postanu 'prvi izbor' kroz pouzdane transakcione usluge, interoperabilnost i mjerljiv učinak. U tom smislu, naredne godine treba posvetiti standardizaciji procesa, jačanju kapaciteta i povjerenja, te obaveznom praćenju rezultata.

Aneks: kratki pregled ključnih izvora i šta mjere

- UN DESA (EGDI/LOSI): komparativni indeks e-uprave (onlajn usluge, infrastruktura, ljudski kapital) i lokalni indeks onlajn usluga.
- OECD/SIGMA: procjena javne uprave prema Principima - fokus na upravljanje, rezultate i standarde (uključuje digitalizaciju i isporuku usluga).
- Evropska komisija: godišnji izvještaj u procesu pristupanja EU - identifikuje napredak i preporuke (npr. transakcione e-usluge, e-razmjena podataka, interoperabilnost).
- UNDP (ankete i izvještaji): korisnička perspektiva (zadovoljstvo, potrebe za novim uslugama, uticaj incidenata), kao i rezultati projekata digitalizacije.

- Institut alternativa (WeBER/PAR Monitor): nezavisni monitoring reforme javne uprave i kvaliteta isporuke usluga - naglašava iskustvo korisnika i primjenu u praksi.
- ITU i WDI: indikatori digitalne infrastrukture i korišćenja interneta kao preduslova za e-usluge.
- OGP: nalazi o praksama otvorene vlasti i digitalnim mehanizmima učešća - ukazuje na neujednačenu upotrebu portala od strane institucija.

Literatura i izvori

European Commission. (2024). Montenegro Report 2024. (Country report, Enlargement package).

Institute Alternative. (2025). PAR Monitor izvještaj: Pružanje usluga i digitalizacija - Crna Gora 2024/2025.

Institute Alternative. (2025). Crna Gora zaostaje za regionom u pogledu pružanja usluga i digitalizacije (WeBER nalazi).

Interoperable Europe (NIFO). (2024). Supporting Document - Montenegro (interoperability and digital government landscape).

International Telecommunication Union (ITU). (2023). Digital Development Country Profile: Montenegro.

OECD/SIGMA. (2024). Public administration in Montenegro 2024: Assessment against the Principles of Public Administration.

Open Government Partnership (OGP). (2022). Montenegro Transitional Results Report 2018-2021.

UN DESA. (2024). UN E-Government Survey 2024; Country profile for Montenegro (EGDI).

UNDP Montenegro. (2023). Digitalization of Public Administration - Citizen Satisfaction Survey 2022.

UNDP Montenegro. (2024). E-services as a driver of digital transformation in Montenegro (press release and project results).

UNDP Montenegro. (2025). Public administration digitalization - report on e-services and citizen/business needs (survey-based report).

World Bank. (2022). GovTech Maturity Index (GTMI) 2022 Update - Trends in Public Sector Digital Transformation.

World Bank. (n.d.). Individuals using the Internet (% of population) - Montenegro (WDI; source ITU).

Vlada Crne Gore. (n.d.). Portal otvorenih podataka data.gov.me; informacije o otvorenim podacima.

Vlada Crne Gore. (n.d.). Portal eUprava (osnovne informacije o platformi).

MONSTAT. (2023). ICT usage in enterprises (statističko saopštenje).